

Ravasz László

Szó, ige, irodalom*

■ A magyar nyelvnek egyik lefordíthatatlan gazdagsága, hogy különböztet szó és ige között. Minden ige szó, de nem minden szó ige. Elvont fejtegetés helyett legjobban meg tudom mutatni a kettő közötti különbséget a búzaszem példáján. Kalász csak búzaszemből lesz, de nem minden búzaszemből lesz kalász. Vannak csíráatlan búzaszemek, amelyekből a világ legdúsabb televénye és legáldottabb májusa sem tud kalászt növelni, mert hiányzik belőlük az istenadta, titokzatos erő: az élet teremtő csírája. Ige az a szó, amelynek zengő testében teremtő gondolat rejtőzik. Hangból font gyékénykosár, amelyben születendő hősköltemények gyermek-Mózesre szendereg.

Az ige az élet magvetése. Ezt úgy értem, hogy ezen a földön minden, amiből emberhez méltó élet támad, először igében jelenik meg, mint ahogy minden darab kenyér valaha búzaszemből született kalász volt. Nem is lehet másként. Ahol szellem él és munkálkodik, már pedig az embert igazán emberré a szellem teszi, mindenütt ez az élet rendje: előbb a gondolat, azután a tett. A gondolat és a tett között az ige létesíti a kapcsolatot, ilyen ritmusban: gondolat, ige, tett; tett, gondolat, ige, tett. Ez a hullámmozgás az élet örök üteme.

Azt hiszem ennek egészen természetes a magyarázata. Ugyanis a szellem egyebet sem tesz, mint ami magának az életnek is alaptevékenysége: elválaszt és összekapcsol. Mi más a táplálkozás az egyséjtű lénytől fel az emberig, mint valaminek leszállítása, elválasztása az élő lényen kívül eső, tőle idegen világból, s annak olyan bekapcsolása önmaga lényébe, hogy vele eggyé válik, s ugyanakkor abból, amivel eggyé lett, kiválasztása annak, ami tőle idegen. Így tesz a fa a napsugárral, a levegővel, a föld savaival, így tesz a gyermek az anyatejjel és az oroszlán a példájával. Mi más a fajfenntartás, mint az egyetlen végső egyénig vitt megkülönböztetése az örök másnak, s e mással való olyan kapcsolat, amelyből kiválik az új élet: az utód. A látható és tapasztalati élet eme folyamatában csak az nyer szimbolikus kiabrázást, ami a szellem ti-

tokzatos lényében ősi és abszolút tisztaságban folyik: a szellem megkülönböztet és összekapcsol; elhárítja, ami tőle idegen, magába veszi, ami hozzá hasonló. Ennek logikai menete az ítélet; értelmi eredménye az ismeret; érzelmi képe a vágy és kielégülés; akarati lecsapódása a szándék és a tett; ezt szolgálja a tudomány, a művészet, az erkölcs és vallás, és ennek az eredménye a művelődés, mint ahogy apró csigák életműködéséből korallszigetek, baktériumok munkájából őstelevények halmozódnak fel.

A szellemnek ezt a meghasonlást és kibékülését, megkülönböztetést és összekapcsolását nevezem Gondolatnak. A szellem gondolatban él, lüktet, mozog, ront és alkot, kíván, szeret, tanul, cselekszik és teremt. Lehet a gondolat olyan parányi, jelentéktelen, mint egy avarlevél, vagy egy lehulló konfetti, lehet olyan erős, döntő, korszakalkotó, mint a Himalaya megszületése, vagy Atlantisz elsüllyedése, mint ahogy a Szellem életéhez hozzátartozik egy gyermek gögicsélése éppúgy, mint a világ képét megváltoztató hadüzenet. Vannak konfettigondolatok és vannak Himalaya-gondolatok, gögicsélő, verébcsvogás-szerű gondolatok és vulkán-gondolatok, mert a szellem az, amelyik mindkettőt csinálja. Ugyanazon oroszlán néha egy legyet hesseget el, néha egy falut kerget széjjel.

Amíg a szellem élni kíván magateremtette hangszer-számával, a *nyelvv*el, addig a gondolat *szó*ban jelenik meg, hangzó testet ölt láthatatlan, rettenetes és szelíd dinamikája. Nyelvre pedig mindig szükség lesz, amíg a szellem öntudatos lényekre tagozottan áll szemben önmagával, és tartja fenn magát ebben a részekre oszlásban. Amíg a szellem az *én* és a *te* viszonyában helyezkedik el, mint a villamosság a plusz és mínusz sarkiaságában, addig a gondolat mindig a szó zengő vetélőjében szövi az idő és történelem szőnyegét. Mindég, amíg az ember ember lesz.

S addig mindig meglesz a szó és az ige tragikus különbsége. Ugyanis a szellemnek is megvan a maga életprog-

ramja, és nekem is megvan. Ha én azt akarom, amit a szellem, azaz neki eszköze vagyok: a szavam ige; ha *mást* akarok, nem azt gondolom, ami a szellem élettörvénye: beszédem üres, ígétlen szó. Ígétlen szó minden gondolat, amíg a szótól többet várok, mint amennyi gondolat van benne, vagy a szóval akarom pótolni a hiányzó gondolat erejét. Ha elfúvok egy szappanbuborékot, s olyan arcot vágok hozzá, mintha egy új üstökösöt eresztettem volna útra; ha egy záptojást olyan hősi mozdulattal vágok egy reám rohamozó csapathoz, mintha kézigránát volna; ha egy fakardot úgy forgatok, mintha Attila volna az Isten kardjával, ha egy kilótt töltenyű puskát ráfogok egy oroslánra, azért vagyok neveléses, mert többet várok attól, amit műveltek, mint amit joggal elvárhatnék. De semmi esetre sem vagyok olyan neveléses, mintha szót mondok – ige helyett. Mikor a kisfiamnak először sikerült megmagyaráznom az imádság ható erejét, elkomolyodott; kiment a kertbe, behunyta szemét s elimádkozta: Istenem, adj egy kis öcsikét nekem s azzal hajrá, rohant be a hálószobába s lázasan kereste: hol van a – bölcső? Hány pap, író, államférfi, közéleti vezér lesz ilyen áldozata annak a hiedelemnek, hogy a kimondott szó egyszermind teremtő ige is. Viszont az Andersen meséjében az a kis fiú, aki elkiáltotta magát: Hiszen a királyon nincs ruha!, egy korszak legnagyobb babonájából gyógyította ki az embereket. Tett akkora felfedezést, mint akármelyik Nobel-díjas tudós. Mikor Bunyan János, a *Zarándok Útjának* világhíres szerzője, ifjú korában kiment a határba, s azt kiabálta a roppant mocsaraknak: száradjatok ki, csak szót mondott; de amikor Zrínyi példázata szerint a Krózus néma fia rákiáltott a benyomuló ellenséges katonára, ki felemelte kardját az ő apjára: ne bánts a királyt!, ígét mondott, és történelmet csinált. Lehet, hogy az Ige nem visz végbe látható tettet; lehet, hogy csak belső igazsága van, mint a Kasszandra-jóslatoknak, de az Ige mellett mindig bizonyosságot tesz a szellem, az Isten.

Ige csak az, amelynek szó-testében a szellem teremtő ereje húzódott meg. Ígét mondani annyi, mint beállni a szellem világtörvénnyé erejének a sodrába, s eszközévé válni új élet megszületésének. Az élet Ige által lesz, az Ige általunk hangzik el, de csak akkor, ha megszabadultunk a szó átkától.

Most menjünk egy lépéssel tovább. A szó elhangzó, röppenő, illanótestű lény. Eltűnik, mint a sugár; de lesz belőle értelem, szándék, akarat, tett, világosság, történelem, művelődés. Egyszer mondok egyetlen igent, s lett belőle egy életre szóló frigy, család, sors. Egyszer mondok egy röpke nemet, s lesz belőle harc, mártíromság, hősi halál. Mondok egy szót, s hadat üzenek vele, és egy

másikat, amely békét köt. Ezek a sorsban eltűnő szavak, melyek hasonlóak a földre hullott esőcseppekhez; ezek is eltűnnek, s csak mint gyöngyvirágok, ligetek és aranyló búzatáblák mosolyognak rejtelmesen reám. De a vizek néha összegyűlnek; források, erek, patakok lesznek, folyókba ömlenek, és évezredek át hömpölyögnek medrükben, s partjaikon városok épülnek és kultúrák nőnek.

A szó is megrögződhetik és állandóvá válik. Leírják, kinyomtatják, vagy élőszóval adják tovább: ez mindegy; fődolog az, hogy az állandósuló és megkötött igéből óriási, örökmedrű gondolatfolyamok származnak, amelyek összekötik az élet pici forrását: az író lelkét a végtelen élet óceánjaival. Igen,

*akarom, mert világ csodája:
valaki az Értől indul el
S befut a szent, nagy Óceánba.*

A megrögzített Ige életfolyama az irodalom.

Sok csodálatos dolog következik ebből.

Először is az a tétel világosodik meg bennünk, hogy az irodalom a szellem önfenntartásának egyik funkciója.

Nem fényűzés, nem játék, nem üzlet, hanem olyan valami a szellemre nézve, mint a testi lényre a táplálkozás és a nemzés; e nélkül nincs életfenntartás. Amíg a szellem gondolat-termelés és gondolat-fogyasztás; amíg ez a művelet személyes viszonyban, nyelv útján, szóban történik, amíg a szó tartalma és ereje, az Ige, túlnő a pillanaton és az én és te viszonyán, mihelyt az Ige túléli azt, aki elkiáltotta: azonnal megered az irodalom folyója, s hömpölyög tovább utat keresve, sziklákon, sivatagon, őserdőkön, földalatti barlangokon át. Itt elbúvik, ott felfakad; itt vízessé válik, ott tóvá simul, sokszor lápon, iszapzátonyon szivárog tovább, de ameddig ember él, meg nem szűnik soha, mert egyike azoknak a dolgoknak, amelyekben él az emberi szellem. Néha holt ágak támadnak benne: kihalt nyelvek és kihalt nemzetek irodalma, de minden csöppjük él tovább ezeknek is, s valahogy elkeverednek új sodrában.

Ezt bizonyítja az is, hogy mikor egy-egy nyelv- és népközösség, vagy nemzet nehéz helyzetbe kerül, az menti meg, ha irodalmat tud alkotni. A magyar szellemet Mohács után, Mária Terézia korában, a reformkor hajnalán, Erdélyt az összeomlás után az mentette meg, hogy irodalmat tudott alkotni. Ez az életmentő szülés fordítottja annak, amit a természeti világban látunk; a Gondolat felémészti ugyan gyermekeit, de megtartja – szülőit.

Mégsem lehet az irodalomra a hasznossági jelzőt alkalmazni, mert az irodalom nemcsak eszköze a szellem-

nek, hanem életformája is, azaz: általa, benne és érte él a szellem. A gondolkodás, az akarat, az érzés nem eszköze az életnek, mert az amőba tud élni gondolkodás, érzés és akarat nélkül, hanem életformája: az emberi szellem általa él, de benne is él, mert az által ember, hogy öntudatosan gondolkodik, érez és akar, sőt érte él, mert az emberi életnek az a célja, hogy öntudatosan gondolkozzék, érezzen és akarjon.

Ezért oldódik meg magától az a sokat vitatott kérdés is, hogy az irodalom hivatása önmagában van, vagy önmagán kívül? Kétségtelen dolog, hogy az irodalomnak van önmagán kívül eső hivatása is, mert egyik ága a szellem élő szervezetének. De ezt a célját is csak akkor tudja szolgálni, ha önmaga célját szolgálja. Az irodalom csak akkor tudja az önmagán kívül eső, a szellem egyetemes háztartásából rá váró feladatokat teljesíteni, ha minél teljesebben szolgálja saját öncélúságát. Ez a tagok törvénye, melyet Pál apostol fedezett fel. A szem akkor tölti be legjobban azt a feladatát, hogy az egész testnek lámpása legyen, ha minél teljesebben és minél tisztábban igyekszik látni. Ha válogat, ha behunyódik, ha nem igyekszik mindent minél tisztábban látni – hasznavehetetlen az egész élete szempontjából. Az irodalom akkor tesz a nemzetnek legnagyobb szolgálatot, ha leginkább egyéni és legegységesebben emberi; akkor lesz az erkölcs istájpja, ha az élet és szellem mélységeit tárja fel minden erkölcs-prédikálás és erkölcs-magyarázás nélkül; akkor a legszebb, ha a legigazabb, és akkor a legigazabb, ha a legszebb. Az irodalom nem erkölcs-prédikálás, sem pozitív, sem negatív formában, hanem erkölcs-ábrázolás, amelyben olyan valóság az erkölcs, mint a természetábrázolásban a természet. Az irodalom nem hazafias propaganda, hanem a nemzetiségi élet örök mélységeinek, sorszerűségének a feltárása, mint ahogy a szerelmi líra nem házassági ajánlat, hanem a párját kereső embernek panaszos vagy győzelmes kiáltása. A tiszta irodalom az építő irodalom. A destruktív irodalomban nem az a baj, hogy szabad, hanem az, hogy szolgál; egy új s méghozzá rosszabb erkölcs moralistája. A Vesta-szüzek lángja addig égett, míg a papnők szüzek maradtak; mihelyt elbuktak, kialudt a lángjuk.

Az irodalom írók által születik. Az író benne van az életben nyakig; szeret, éhez, koldus, üldözött, megcsúfolt, szolgál, kizsákmányolt, kényúr, megkísértett, züllött vagy megváltott lélek, tehát minden fáj neki, ami másnak, sőt neki fáj az, ami senki másnak – hiszen éppen ez a csak neki fájó gondolat teszi íróvá –, de az, amit alkot, túl van az élet vad hajszáján, mint a tavi lilium fehér virága a mocsár gyökérfogó szörnyűségein.

De csak akkor, ha Ige van benne. Az Ige nem formai kérdés; az élet kérdése, meglátása és megfogadása, azoknak a gondolatoknak, amelyekből a világ él. Ezért minden irodalomnak legnagyobb kérdése: megragadni az Igét, amelyben az élet csirája vár feltámadásra. Nem formai kérdés, mert irodalommá a szó nem formája által, hanem benső tartalma, a szellemhez való viszonya által lesz, az által, milyen lélek az, aki hozzánk szól, és milyen lélek beszél benne. De mégis formai kérdés annyiból, hogy csak az Igének van belső idoma, amelyet alakítani lehet. A szót csak cifrázzuk vagy ékesítjük, mint a karácsonyfát; de az Ige él, mint a havasi fenyő, és alakot ölt eleve elrendelése és sorsa szerint. – A szónak köntöse van, mint a bábunak; az igének alkata, termete.

A marosvásárhelyi kollégium könyvtárában ezelőtt harminc évvel láttam egy kis fapoharat, tele hamuval. Bolyai Farkas élete végén elégette összes szépirodalmi műveit, s annak a hamvvedre volt ez a fapohár. A pohárra ez a vers volt ráírva öreg betűkkel: *Si paulum a summo decessit, vergit ad imum*. Ha el nem éri a tökélyt, semmivé válik. Látod, ez az irodalom képe, mondotta ifjúkori barátom, a korán elhunyt erdélyi író, Balogh Endre.

Az első pillanatban nem tudtam rá felelni. De kijövet, a könyvtár ablakában láttam egy üvegpoharat, tele apró petúnia-maggal. Most már tudtam felelni Balogh Endrénél: Látod: ez az irodalom igazi képe. Olyan, mint a másik, de egy egész tavasz szunnyad benne, és vár feltámadásra!

JEGYZETEK

- * RAVASZ László: *Legyen világosság – Beszéddek, írások*. Harmadik kötet. Bp., Franklin Társulat, 1938, 63–70.